

**ИГРА И БОРБА У ЗБИРЦИ ПРИПОВЕДАКА
ДЕЦА ИВА АНДРИЋА**

Стана Љ. Смиљковић
Учитељски факултет у Брању – Универзитет у Нишу

GAME AND FIGHT IN IVO ANDRIC'S STORIES FOR CHILDREN

Stana L. Smiljkovic
Teacher-Training faculty – Nis University

Ivo Andric's literary creation for children can be observed through complex and symbolic contents of the texts of short stories in the collection entitled *Children*. In this paper the author considers in details the phenomenon of play and struggle of children-heroes by analyzing their experiences of play that adjoin physical and spiritual struggle. Multiethnic worlds in which children grow up have left deep roots that will extend while they grow older. Ivo Andric masterfully shapes heroes' psychology, their fears, and call for play which resembles life play and the philosophy of treating others.

Key words: Play, struggle, children, short story, fear

Увод

Књижевна дела за децу откривају најдубље садржаје живота и значе сусрет младих духова са истинама које су неухватљиве и садржане у прасликама одређеног културолошког наслеђа. О њима се пише са циљем да се досегне до лепоте која ће у бићу читалаца продубити мисао и изазвати естетско-емоционални доживљај, створити основу за тумачењем космичке хармоније за којом ће у даљем животу трагати. Сви ти животни садржаји трансформисани у слике о догађајима и ликовима, симболичне идеје, игре речи, звука откривају језичке тајне које схватају само они који на лепоту казане или написане речи гледају као на дар стварања. Речи постају шифре, а како ће се дешифровати зависи од психичке конституције реципијента и културе читања. Успешно успостављен дијалог између писца и читаоца путем текста омогућиће тренутке стварања примањем лепоте

значања језика, стила и смисла. Из њих се може изискрити мудрост која представља префињену духовну линију којом ће се читаоци усмеравати на свом путу откривања вишезначности књижевног текста, као што и Иво Андрић каже: „Нико не зна одакле долазе његове реке. Нико им није наслутио изворе, нити ће им видети ушће.“

Загонетни светови деце Ива Андрића

Збирка приповедака *Деца* представља Андрићева размишљања о свету стварности са којом се суочава дечји читалачки дух. Доба пишчевог детињства пустило је дубоке корене који ће чврсто држати пишчево стабло и онда када пише о одраслима и за одрасле. Том упамћеном, по муци и борби детињству, увек ће се враћати као богатом извору како би снажним, драматично-емоционалним сликама обојио јунаке својих прича и романа, осветлио њихове снове, неизбежне страхове изражене у најфантастичнијим облицима.

Пред његовим очима искрсавали су јунаци прича које је слушао од других или сам читао, звуци су добијали своје мелодије, ти звуци опијали су његову радозналу душу и мисао да отвори прозор света и види: обалу до које мора испливати, панораму која га води у живописне градове света и упознаје са судбинама јунака, кулу детињства, суморну, загонетну, стару, бели друм који унедоглед пресеца равнице, реке, мостове... Схвати: да је историја приче дуга, да ће се причати док год постоји света и народа који је ствара и у њој машта, да је „лепота видљива, али недостижна и незадржива; не да се ухватити, не може украсти, нема се зашто купити нити се може од људи отети ни од бога измолити; као привиђење је нестварно и кратковеко, а драже од свега што је живо, стварно и надхват руке“ (Андрић, 1964: 56).

Како Андрић ураћа у ту лепоту? Шта је за његово детиње биће значао сусрет са светом пуним новина и појава, лепота речи, звука? Све то, и још више но што ретроспективне реченице писца казују, открива се читањем његових приповедака збирке *Деца*. Заиста, и сам наслов упућује у тумачење дела која се намењују деци. А да ли су само дела за децу и о деци-казују Андрићеве мисли из истоимене приповетке: „Ти мали људи које ми зовемо деца, имају своје велике болове и дуге патње, које после као мудри и одрасли људи заборављају. Управо, губе их из вида. А кад бисмо могли да се спустимо натраг у детињство, као у клупу основне школе из које смо давно изишли, ми бисмо их опет угледали. Тамо доле, под тим углом, ти болови и те патње живе и даље и постоје као свака стварност.“

Са Андрићем живи његово прво сазнање света са сликама које он својом изузетном маштом оживљава и претвара у величанствене снове који ће испунити његову душу и богатити мисао. Танане нити тајанствене личности дечака-будућег писца, везивале су се за све оно што се у обичном животу није могло открити нити доживети тако како то може учинити слика, звук, реч. Магија слике, звука и речи одваја знатижељну природу од сурове свакидашњице, онемогућава му стварање боли усред сазнања тегоба живота. Но, и те књиге, и слике стварају још већу муку код дечака жељног лепота, жељног изграђивања лепота које ће значити живот. То је свет предсказивачки, свет-за дечака светло стварности. Какав контраст! Каква суровост! Можда и безизлазност. Мислио је дечак шћућурен у углу мрачне просторије док је посматрао сва богатства и пространства. Али, богатства која је тада стекао гледајући и читајући, оживљавају и множе се. Множе се и мисли о људима виђеним са слика, воде се са њима дуги разговори богате садржине, путује се, пати, воли и страда. Дели се радост или жалост, кроји судбина. А његова судбина-судбина уметника-чини се да је уклетата због тога што се никада до краја није мирио са чињеницом да се може удовољити и задовољити све те страсти за богатим светом. Мисли се преносе у снове. Снови, код Андрића имају изванредан уметнички ефекат: „А кад заспим, узбуђују ме или муче пријатни или тешки снови у вези са панорамом. Како да спавам кад преда мном одједном, под додиром невидљивих свирача, оживе сви они инструменти испред будистичког храма и стану да јече дугачке дрвене трубе, да мукло бију добоши, и треште чинели дивље и нечувено. Тргнем се и, у тами, уплашен, зверам по соби у којој спавају са мном и оба млађа брата. Гледам и ослушкујем. Ништа. Тишина. Издужен појас месечине на поду. Срце ми бије нагло. Добро је, ништа није било, нико није чуо, сви спавају. Али онда ме обузима друга, нова врста страха: протрнем, од саме помисли на такву аветињску музику коју нико други не чује, од које се само ја будим. Дуго бдим, сналазећи се и губећи наизменице, јер ни сам не знам тачно шта ми се од тог света дешава у сну, а шта у будној машти“ (Андрић, 1964: 146).

Гласови детињства зову дечака на обалу, вуку га у игру, одводе га на излет, екскурзију, отварају му врата детињства која никада за њега неће бити затворена, закључавају сећања све због тога да сновима најраније младости живи, да ужива у њима. И снови дечака Марка из приче *На обали* подсећају на снове писца. Издвојен од осталих, на сурој и стрмој обали, главом обореном и подупртим челом, дечак

мисли своју мисао. Домишља и будан сања, брани се од сурове истине коју је живот наметао, цике деце која и том својом игром и циком за тренутак заборављају глад и беду. А дечак сања ли сања... Рађају се у тим сновима слутње о нејасној будућности. Долази до сазнања да је прича лек којим се лечи срце од реске боли, лечи човек у човеку, буди оптимизам из песимизма. Није случајно прва мисао дечака, који је седео поред обале и посматрао замућену речну матицу, родила сећање на причу о рибици која је прогутала златни прстен. Није случајно дечаковим мислима пролетела срж те приче ако се зна да је доста стара и да је препричавају сироти по свету, како би себе нахранили речју и лепотом. Но, обале људскога живота су простране и стрмените, пуне тајни и немира. Немир рођен у детињству тиња и запали се онда када зреле године надођу, а мисли обогате. Када човек који је материјално богат, зажели једно друго богатство и виђење. О таквом богатству говори, оном невидљивом, које писац упоређује са „невиђеном, крилатом дугом у брзом лету, која мора негде да постоји, иако се само назире и слути“ (Андрић, 1964: 162).

Лет ка дуги и многи узлети писца рођени су крај обале река, на пропланцима тамнозелених босанских шума, крај полумрачних огњишта. Из домаћег жара разгоревале су се слике о могућем бољем и испуњенијем животу који се не да само очима видети, већ разумом из речи и мудрости књига открити. А научити „ситну књигу“ читати, истински и разумски, мудровати над њеним незадрживим речима и неисказаним докраја мислима, права је срећа за онога коме су дамари душе јачи од сваке збрке свакодневице. Од страха који се рађа и ствара своју историју код дечака због подеране књиге. Ти страхови који се код Андрићеве деце рођењем јаве, умножавају се и отежавају уколико човек живи са њима, уколико жели да их се ослободи. Загонетка страха, загонетка је свих Андрићевих јунака, не само деце-већ и самога писца. Прича *Књига* прави је трактат о страху, о увећању страха који се неосновано јавио код преосећајног дечака. „Реч је о другом страху, о оном тешко објашњивом страху невиних људских бића пред појавама овога света. Реч је о детињском страху који, већ према томе какав је први додир тога детета са друштвом и његовим законима, или ишчезавања доцније са годинама, са умним развитком и правилним васпитањем или, напротив, остаје у детету, расте са њим заједно, испуњава, ломи и сатире му душу, трује живот као скривена бољка и тешко оптерећење. Реч је о оним ситним, невидљивим а судбоносним догађајима који често ломе душе тих малих људи, које

ми зовемо децом, а преко којих су наши старији, заузети својим бригама, тако олако прелазили или их уопште нису примећивали.“

Љубав према књизи као извору знања и лепоте, тињала је код дечака. Расла је заједно са физичким растом његовим. Увећавала се при помисли колико је то благо које човек никада неће до краја моћи да открије, колико је ту мудрости потребно да књига оживи. Пред тим помислима, и пред вратима библиотеке, рађао се мислилац и писац. Прикупљао материјал за своје касније писање, откривао и оно што оку обичног дечака лако промакне. Богатио је себе пратећи људе и њихово понашање, хладноћу на коју је наилазио током сусрета са људима. Можда је та хладноћа и мирноћа Андрићевог физичког портрета и произашла из хладноће предела и људи који су га окруживали, али дубина мисли и мекоћа срца, очигледно је, открива се из дирљиве исповести у овој и другим причама. Кажемо, дирљива је то исповест, и имамо притом у виду колико је патња дубока и незаборавна, чак болна и бескрајно дуга. До смрти. Тако се и дечаку чинило да је то страх који се јавио и доживео интензитет у тренутку када је требало да врати књигу: „Нагнут над ковчегом, дечак је гледао час књигу, час корице и осећао како му крв навире у главу. Питао се збуњено шта треба да предузме па да ствар поправи. Шта се ради у сличним приликама? Једно је знао-да оном риђем снажном човеку у библиотеци не би никад и нипошто смео да призна своју незгоду. Да оде код неког књиговесца? Да, то је најбоље. Али тада почеше сумње: хоће ли штети да му повеже књигу? Хоће ли он имати толико новаца? Хоће ли се ипак познавати на књизи да је поправљена?“ (Андрић, 1964: 74).

Страх који се јављао у најфантастичнијим облицима није напуштао дечака ни у сну. Мучни су тренуци кад се страх из јаве преноси у сан. Сан рађа мору, у сну се он поверава и открива тајне. Жели да нестане, јер схвата да га само смрт може спасити казне коју је измаштао. Повлачење у светове снова и тајни душе, једини је простор који се дечаку отвара. Мисли теку, болови срца и душе манифестују се на лицу, у погледу, ходу. Снажан доживљај страха избацује ово невино биће из колосека нормалног живота. Открио је он да је живот урезао своје путеве за њега, за његово постојање и трајање. Књига је враћена, нестало је тренутног страха. Траг је остао: „Тако је седео дуго, занесен, погнуте главе, са лактовима одупртим о колена, са грчевито преплетеним прстима, као неки зрео и преморен човек који се потпуно предаје кратким тренуцима одмора и затишја“ (Андрић, 1964: 85).

Игра коју Андрић описује није нимало слична играма описаним у причама других писаца. То је игра изван сваке игре, игра огрнута тегобама, наметнута. Игра у кули детињства, сумрачној и старој! Игра која се зове-игра између Срба и Турака, животна трагедија која је опхрвала децу од рођења, од како су се на ноге усправила. Правила су та деца оружје од танковрхих врбових прUTOва, у пролеће или пред крај зиме када се животна мезгра јави бичеве, лукове и стреле да би устрелили невидљивог, а души познатог непријатеља. Није ли та кула, тврђава, симболична по којој су се деца кретала са страхом, споро, као што су се животним стазама кретала, несигурно, погурено, старачки. Под том кулом, на брегу, преле су се и плеле приче о свакојаким догађајима и силама које прете, патилима која, као да су морала да се настане баш ту, у тој кули, баш пред дечачким радозналим очима. Страх од грађевина, подземних ходника, рушевина, пада у провалију, преношен је са генерације на генерацију дечака. Живео је са доласком нове, радознале деце. То је био неки други свет којем су деца долазила, са жељом да забораве онај први и прави који их је родио: „Цео живот оног првог света био је њему и његовим друговима досадан, изгледао неважан и нестваран, а прави, главни, истински свет-била је кула са игром и доживљајима које само игра даје, и само у детињству, у доба кад се живи животом својих жеља и тако доживљава све што се жели. А најдубље дечачке жеље, ношене маштом и незадрживим снагама тела које се развија и расте, бирају често за своје поприште забачена, напуштена места и рушевине“ (Андрић, 1964: 10).

Но, сваки свет нуди нова сазнања, али и нова искушења. Јер, игра је истинска, доживљава се и срцем и душом. Игра води дечаке све дубље и дубље у лавиринте загонетне тврђаве. Баш као што и сам живот и будући живот деце представља лавиринт. „Посртао је и оклизивао се, ударао лактовима лево и десно о зидове, али је трчао даље. Тај мрачни кружни ходник, који је толико пута прешао са друговима, сад му је изгледао страховит и бесконачан. Имао је потребу да викне не би ли уплашио свој страх или, можда, дозвоа неког од другова. И почео је да дозива у помоћ, али је и сам осећао да његов глас нико неће чути. Трчао је ипак даље, заборављајући тренутак и место уласка у таму и питајући се једнако да ли тај ходник има још онај исти познати, савршени и благословени облик правилног круга у ком сваки корак напред мора да води ка познатој тачки, ка излазу, или се, како му његов страх стално дошаптава, одједном претворио у неке безумно испреплетане кривине и спирале које и

немају краја ни исхода, и у којима га негде чека сигурна, грозна смрт од страха, исцрпљености и незнања“ (Андрић, 1964: 13).

Драматика постојања

Моје су дечачке године биле троване легендама и бајкама... Понекад помислим да од њих нисам стварно никад излечен, јер их је заборав притискивао, али није могао да их потпуно избрише. Ја сам их заборављао, а оне су се светиле.

И. Андрић, *Легенда о побуни*

Јунаци у Андрићевој причи живе у друштву и најчешће одвојено, или само за себе, размишљају о невидљивим силама које доносе изненадне преврате или несреће. Ове њихове драме проткане страхом пред непознатим писац употпуњује мистично-бајковитим слојевима, симболичком говором јунака и ћутањем, које произилази из дубине њихових душа. Невербални, неизрециви говор, као и нејасни, на први поглед, неартикулисани звуци, као унутрашњи индивидуализовани знаци, имају своје спољашње манифестације исказане покретима лица, а најчешће тела.

Андрићева мисао: „Корисно и добро могу да говоре људи који ћуте“ упућује на ликове јунака – деце чије су душе апсолутно затворене за спољашњи свет, а у којима се одигравају драме које се ни у сну не могу одсањати. Таква је јунакиња приче *Чудо у Олову* која не припада збирци *Деца*, али заслужује посебну пажњу тумачења чудесних светова у којима живи заробљена душа девојчице.

У причи *Чудо у Олову* главна јунакиња је хендикепирана девојчица, сва згрчена од физичког и психичког боловања. Жеља мајке да начини још један корак ка оздрављењу девојчице прерасла је у бајку коју писац уткива у причу, у три епизоде бајковитог карактера. Прва – опис путовања кроз шуму, у првом делу уметка, и друга – ускрснуће осећања код болесне девојчице. Из физичке немоћи, чини се ниче психичка моћ да се само за трен одушеви лепотом и мирисом природе: „Пружала се на свом ћилиму колико је више могла. Разгрнувши руком хладну траву, угледа цвет, зван бабино уво, ситан и јарко црвен, при црној земљи као изгубљен. Викну лако од узбуђења. Стара, која је била од умора задремала, прену се и убра јој га. Мала га је дуго гледала и мирисала, држећи га

на длану, а онда га притисну на образ, и кад осети како је кадифаст и хладан, заклопи очи од сласти“ (Андрић, 1964: 182).

Друга – доживљај лепота ведре ноћи виђене кроз прозор манастирске собе: „А девојчица је целу ноћ провела као у неком полусну, гледала кроз прозор звезде над црном шумом: толико звезда колико их никад није видела. Ослушкивала је гласове који сву ноћ нису престајали да жаморе око ватара, и тако се заносила у сан: па би је онда коњско рзање или ноћна свежина будили; слушајући поново жамор и гласове, није могла никако да се разабере и да сазна: када сања, а кад је будна“ (Андрић, 1964:182 – 183).

Трећа – догађај на врелу. Кулминација фантастичног, митског, сановног, реалног, страшног створена је врсним сликама. Сам опис врела и невољника у њему, бели млазеви воде која облива црне судбине у бањи-пећини, људска вика која се губила и настајала из неке потребе, нечујне молитве – указују на чудесну мистично-религиозну визију случајно скупљених паћеника. Занесене мишљу да оздраве, људске прилике, иако у гомили, издвајају своје душевне патње, враћају се себи. Девојчица се враћа: „Заносила се. Склапала је очи и брзо удисала топлу пару из воде... Осети како је нешто голица по очима. Стеже чвршће веће, али голицање не престаде. Коначно с муком отвори очи. Кроз једну од оних округлих рупа на своду продирао је млаз сунца и падао јој на лице. У светлу је титрала и дизала се водена пара, као ситна прашина, зелена, модра и златна. Болесница је ишла погледом за њом. Одједном задрхта и трзну се неколико пута, па поче с напором да се диже из воде. Изненађене, мајка и тетка, почеше да је пуштају придржавајући је све слабије. А згрчена и узета девојчица одједном се исправи, као никад дотле, пусти руке које су је подржавале са стране и, још увек мало погнута, пође полаганом и несигурно као мало дете. Рашири руке... Између тешких трепавица бљесну влажан сјај. Пуне усне се развукоше у неочекиван, туп и чулан осмех. Подиже главу и, загледана горе, високо, у онај млаз светла, викну одједном, неким неочекивано јасним продорним гласом: Ено га, силази на облацима! Исусе! Исусе! Аааах!“ (Андрић, 1964:184 – 185).

Сконцентрисана на светлост која је продирала кроз округлу рупу свода, девојчица полази светлосном снопу, добија снагу, проходава први и последњи пут у животу, шири руке, смеје се тупим, али чулним осмехом. Драма из ње избила је само за тренутак, ослободила се доживљаја овоземаљског страдања. Привукле су је висине. Слика добија фантастичне димензије које успостављају

вертикалну линију: пећина-небо. Из мрака у светлост. После привиђења–причест. Њена прича кроз привиђење је завршена. Остаје као оквир прича о молитви мајке да је преда Богородици. Бајковите нити прерастају у драму чије чинове граде молитвена шапутања девојчице и мајке.

Чудесне линије живота јунака

„Мали људи које ми зовемо деца, имају своје велике болове и дуге патње које после као одрасли људи заборављају“ истиче Андрић своју мисао која му је током живота била духовни пратилац. Урођеном песничком визијом и снажном перцептивном моћи којом је упамћени и виђени свет приказао низом знакова, Андрић је створио индивидуализоване светове деце – православне и муслиманске вероисповести и кроз њихове акције приказао сложене међуодnose. Тим стваралачким поступком успео је да своје јунаке подигне на драматичну раван на којој ће се, као на стрменитој обали, играти игра жестоке борбе, као у причи о *Аски и вуку*.

Снажна психолошка проницљивост писца при нијансирању јунака више мушке, мање женске природе, допринела је обелодањивању судара у деци јунацима који са собом и у себи носе сложено бреме и наслеђе прошлости. На тај начин деца уче, кроз стварну или имагинарну игру, да посматрају односе и догађаје у средини из које су изникли. Све те јунаке, неког мање, неког више, разочарава реална слика постојања, те зато непрекидно траже или очекују више од онога што им живот нуди. Такав је дечак у причи *Панорама* која је уједно и аутобиографског карактера коме су се виђене слике света урезале и остале у сећању целог живота као подстицај за новим трагањима и сазнањима. Те чудесне линије живота нашаране у детињој радозналој души оживљавале су у тренуцима слабости и крепиле мисао. Андрић каже: „Због те страсти за светом и животом са слика, која је потпуно овладала мноме, ја сам постајао дужник према стварном свету и кривац у животу у ком сам живео. Дању ми та страст доноси ситне сударе и непријатности у додиру са људима, ноћу разара сан и одмор, јер дневни доживљаји одређују природу наших снова и наших несаница“ (Андрић, 1964: 146).

Почев од прве приче *Кула* до последње у збирци *Аска и вук* Андрић нијансира децу у различитим ситуацијама које нису искључиво дечје. Безбрига и смех врло ретко красе њихова лица, понајмање детињство. Као да су та деца у завади са целим светом, јер када смисле игру, она их поведе сасвим другим путем. Симболично-

метафорична прича, басна, бајка или драма *Аска и вук*, потврђује Андрићеву и нашу мисао. Игром за заробљени живот и неочекиваном изненадном животном енергијом Аска игру претвара у чудо. „Ми и не знамо колико снаге и какве све могућности крије у себи свако живо створење. И не слутимо шта све умемо. Будемо и прођемо, а не сазнамо шта смо све могли бити и учинити. То се открива само у великим и изузетним тренуцима као што су ови у којима Аска игра игру за свој изгубљени живот“—истиче Андрић (Андрић, 1964: 211).

Закључак

Андрићева прича у којој главне улоге носе деца представља нови језик знакова којима се открива, увек на другачији начин, трагање по историји, митологији и филозофији прошлих векова. Балканско-источњачко поднебље отворило је своје куле, прозоре и књиге с намером да се прекорачи завађени свет, избришу границе времена и простора. Комплексност јунака који се срећу у причама збирке *Деца* Андрић је поетски осмислио, удахнуо им мисао, отворио уплашене душе. Звуци, боје, динамична радња и ритам реченице унутар ритма целине спајају удаљена и искидана детињства у целину, као и свет јаве, сна и фантазије како би потврдио мисао: „Тамо доле, под тим углом, ти болови и те патње живе и даље постоје као свака стварност.“ Зато, увек изнова читаоци и проучаваоци траже кључ читања и разумевања Андрићевих остварења за децу.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић, 1964:** И. Андрић, *Деца*, Загреб: Младост, Београд: Просвета, Сарајево: Свјетлост, Љубљана: Државна zaloжба Словеније.
- Андрић, 1964:** И. Андрић, *Жеђ*, Загреб: Младост, Београд: Просвета, Сарајево: Свјетлост, Љубљана: Државна zaloжба Словеније.
- Андрић, 1978:** И. Андрић, *Прозор*, Београд: Бигз.
- Вучковић, 2006:** Р. Вучковић, *Андрић, паралеле и рецепција*, Београд: Свет књиге.
- Марковић, 1991:** С. Ж. Марковић, *Записи о појавама у књижевности за децу*, Горњи Милановац: Дечје новине.
- Огњановић, 1978:** Д. Огњановић, *Ствараоци и деца*, Београд: Нова књига.
- Петровић, 2002:** Т. Петровић, *Школски писци*, Врање: Учитељски факултет.

Смиљковић, 2005: С. Смиљковић, *Настава српског језика и књижевности*, II, Врање: Учитељски факултет у Врању.